

# Enkele opmerkingen bij 'Geen cultus, maar cultuur'

door Jasper Daams

Het is heel belangrijk als er in *Natura* eens een artikel verschijnt over de verhouding tussen mens en cultuur en daarom vind ik het heel plezierig dat de redactie de bijdrage van Hans Bouma: 'Geen cultus, maar cultuur' heeft opgenomen.

Ik krijg de indruk dat dit artikel vanuit een religieuze benadering is geschreven, die uitgaat van een andere 'natuur', een andere werkelijkheid dan de mijne, die meer aards is. Het is geen wonder dat er dan vragen rijzen. Theologische benaderingen zijn dikwijls ondoorgrondelijk. Ik heb het door iemand wel eens horen formuleren dat 'theologen er van uit plegen te gaan dat A er niet zonder meer in slaagt zijn inzichten aan B kenbaar te maken. Daarvoor is een derde nodig: de exegeet. Een exegeet is dus iemand die u uitlegt wat een ander bedoelt. Die ander is het daar gewoonlijk niet mee eens en zo ontstaat dan een onderhoudend en lukratief gezelschapsspel; al eeuwen gaat dit door'.

Bij de analyse van Hans Bouma's artikel kom ik nogal merkwaardige, met elkaar botsende uitspraken tegen, waarop ik in mijn bijdrage wat nader wil ingaan. Hij zegt dat hij de voorkeur geeft aan een echte natuurreligie die hij stelt boven de bij ons zo verbreide productiereligie. Waarom hij dan speciaal spreekt over productie-religie en niet over consumptie-religie is mij niet duidelijk. Zijn natuurreligie is duidelijk goddelijk. Maar dit is duidelijk in tegenspraak met het volgende waar hij zegt dat 'terwijl over rond Israël de natuur als godin moet opdraven de Torah haar barmhartig de plaats geeft die haar toekomt. Dit is een desacralisatie van de natuur die haar redding inhoudt'. Niet alleen dat dit in tegenspraak is met zijn eerdere uitspraken; het klopt niet met het historische gegeven. De Engelse historicus

Toynbee heeft over dit onderwerp een lezenswaardig artikel geschreven<sup>1)</sup>, waarin hij er de nadruk op legt dat monotheïstische godsdiensten (Judaïsme, Islam, Christendom) juist aanleiding zijn geworden tot de onverantwoorde exploitatie van de natuur.

Bij de Godsdiensten in en rondom het oude Israël was, evenals bij de Grieken en de Romeinen enz. overal goddelijkheid aanwezig; in bronnen, rivieren, de zee, in bossen, bergen enz. Vaak diffuus maar veelal 'gepersonaliseerd' in goden, die geëerbiedigd moesten worden. Demeter bij de Grieken, Ceres bij de Romeinen, verantwoordelijk voor de levenbrengende granen, eisten respect, een cultus rondom de landbouw, zoals nu nog in vele streken de landbouw omgeven is met oude rituelen, waaraan niet getornd mag worden. Bossen waren overal heilig, gewijd: Symbolisch werden bij de verbreiding van het Judaïsme de heilige bossen omgehakt: in het oude Israël gebeurde dit. Het gebeurde ook toen het Christendom zich verbreidde. Het waren symbolische handelingen: aan geiten, brandculturen en de behoefte aan houtskool enz. gingen de meeste bossen verloren.

Bij de oude natuurgodsdiensten, hoezeer ook bepaald door angst en vrees, werden altijd beperkingen opgelegd die door het monotheïsme werden weggenomen omdat uitspraken als 'de mens is heerser over de natuur en de natuur is er voor de mens' primair werden gehanteerd voor exploitatie van de natuur om hem heen. Evenals nu dikwijls leidende tot rampzalige gevolgen door gebrek aan kennis en inzicht. Bouma zegt dat de manier waarop wij de natuur 'ontgoddelijken' niets te maken heeft met wat er in het oude Israël gebeurde. Volgens mij is er geen principieel verschil. Natuurlijk heeft dat 'heersers-

aspect', waardoor zoveel verloren is gegaan, niets te maken met de essentie van Judaïsme, Christendom of Islam. Alle drie gebaseerd op toekomstverwachtingen. Dus toch wel een 'vooruitgangsgeloof' al stelt Bouma dat 'ons vooruitgangsgeloof het éénvoudig niet haalt bij een authentiek natuurgeloof'.

Maar het hanteren van bepaalde teksten als b.v. 'de mens als heerser over de natuur' en het 'gaat heen en vermenigvuldigt u' voor het verantwoorden van zijn daden is voor de mens blijkbaar altijd aantrekkelijker dan de aspecten van 'geloof, hoop en liefde' die de essentie uitmaken.

Het strookt ook meer met een bepaald aspect van zijn 'menselijke' natuur, waarover Hans Bouma vrijwel niet spreekt. Hij roert het even aan als hij het over zijn heerszucht en expansiedrift heeft. En daar zit de mens mee; met de beheersing van driften: zijn hebzucht, zijn agressie en zijn passies; zijn aangeboren patroon van autonoom bestuurd processen, gericht op handhaving van zijn bestaan: zijn 'dierlijke' aspect, onderhevig aan prikkels waarbij hij aanpassend reageert op gegeven omstandigheden, zoals dit in de natuur buiten hem ook altijd het geval is d.w.z. dat concurrentie om voedsel, plaats en licht zijn positie en handelen uitmaken.

Ethiek speelt daarbij geen rol. Deze komt pas te voorschijn als er cultuur ontstaat: als hij vragen gaat stellen over zijn plaats in de natuur en een keuze kan maken tussen mogelijkheden: als hij gaat leren onderscheiden tussen goed en kwaad. En dit is dan cultuur als expressie van zijn menselijke natuur die aanleiding is geworden tot het ontstaan van zijn levensbeschouwingen die veelal uitmondde in een 'bovennatuur', meestal gezien in het gescheiden dualisme: cultuur-natuur maar onder één noemer te brengen als cultuur wordt gezien als expressie van de menselijke natuur.

Bouma heeft de neiging het natuurlijke en het bovennatuurlijke, het goddelijke op een mystieke wijze te benaderen. Een 'natuur die zich spontaan aanbiedt als onze partner, dingende naar onze vriendschap, zich royaal openstellend voor onze aspiraties'. Jammer genoeg berusten veel van onze aspiraties op het 'driftaspect' van onze menselijk natuur dat zo vaak botst met het 'culturaaspect'. En wel degelijk daarmee in strijd al zegt Bouma dat dit alleen maar zo lijkt. Als hij zegt dat de natuur dingt naar onze vriendschap en wij haar diepe ontroerende appèl niet hebben beantwoord bedoelt hij waarschijnlijk dat de typisch fundamenteel echt 'menselijke' aspecten van 'cultuur' in ons handelen niet tot uitdrukking komen.

En dat is natuurlijk zo. Het menselijk handelen wordt nog altijd teveel door 'driften', volkomen 'natuurlijke' aspecten bepaald en te weinig door de ethische mogelijkheden die eigen zijn aan de menselijke natuur. Ik meen dat dit binnen de meeste godsdiensten ook zo gezien wordt, hoewel deze zich in het algemeen meer met de mens dan met de natuur buiten de mens hebben bezig gehouden. Zeker het Christendom waar de 'zondeval' de natuur tot iets verdorvens heeft gemaakt: een idee dat nog steeds leeft.

'Wij moeten, als geïnviteerden, ons strikt houden aan de regels van het door de natuur ontworpen spel van de cultuur' 'Het spel mag geen ernst worden'. Het eerste is romantisch gezegd, als bedoeld wordt dat in de evolutie in de natuur tenslotte de mens als cultuurdrager te voorschijn komt. Dat is zijn ontwikkeling tot een wezen met een geestelijk en ethisch gedrag. En dit is wel degelijk een ernstige zaak. De natuur buiten de mens houdt zich niet met toekomstverwachtingen bezig. De mens wel en daarbij komt hij dikwijls in botsing met de natuur om hem heen. En dan schiept hij problemen. De natuur kent geen problemen: hetgeen men als 'oplossingen' van problemen in de

natuur ziet zijn altijd aanpassingen, terugkoppelend op gegeven omstandigheden.

De mens kan problemen oplossen, althans hij kan zijn best ervoor doen. Dit doet hij dan op grond van verkregen ervaring, kennis en inzicht en de cultuur met al zijn verworvenheden geeft dan toch wel een ander beeld dan hetgeen Bouma ons biedt over ons deerniswekkend aspect tegenover de 'veel mooiere kinderen in de natuur'.

Cultuur is veel meer een uitdaging aan de mens dan een invitatie van de natuur zoals Bouma die ziet.

Het aanvaarden van de uitdaging, berustend op de cultuur als expressie van de menselijke natuur is geen kleinigheid, maar deze bevat een richtinggevend element dat kenmerken is voor het leven van de mens. Dat dit zo moeilijk is kunnen wij toeschrijven aan het feit dat onze kennis van de natuur zo beperkt is en de onwetendheid eigenlijk onbeperkt.

*Adres van de schrijver:*

#### LITERATUUR

1. Arnold Toynbee, The religious background of the present environmental crisis. Intern. Journal Environmental Studies, 1972, Vol. 3. pp. 141-146.

## **Zoekt u een flora voor uw vakantie? Belt u even! meestal weten wij er raad op.**

*Of beter: komt u zelf eens uitzoeken.*

*Enkele van de nieuw ontvangen titels:*

|                                                                                    |                 |          |
|------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|----------|
| <b>Mosses: Utah and the west</b> - S. Flowers                                      | f               | 82,50    |
| 17 ½ x 25 ½, 562 pag., vele honderden tekeningen                                   |                 |          |
| <b>Common fossil plants of Western North America</b> - W. D. Tidwell               | f               | 37,50    |
| 15 x 23, 197 p., zeer veel ill., deels in kleur                                    |                 |          |
| <b>Shells of the Western pacific in color</b> - T. Kira,                           | 2 delen tezamen | f 127,20 |
| 18 x 25, ruim 400 pag., vol illustr.                                               |                 |          |
| <b>Die Eier der Vögel Europas</b> - W. Makatsch, deel 2 is verschenen              | ± f             | 85,—     |
| 20 ½ x 30, 453 p., vol met foto's en verspr. kaartjes. Ook deel 1 is nog leverbaar |                 |          |
| <b>The hive and the honey bee</b> - 27 specialisten, herz. druk                    | f               | 57,50    |
| The classic and definitive book on beekeeping. 15 x 23, 696 p., enkele ill.        |                 |          |
| <b>Natuurfotografie</b> - I. Halmassen                                             | f               | 29,50    |
| 23 x 22, 114 pag., prachtige foto's met instructies                                |                 |          |
| <b>Handbook of North American birds</b> - R. S. Palmer                             | 3 delen tezamen | f 276,45 |
| 17 ½ x 25 ½, 1550 pag., met foto's, tekeningen en kaartjes                         |                 |          |

Prijzen vrijblijvend; leveringscondities NBB

## **ARCHITECTURA + NATURA**

(D. Latenstein van Voorst)

**Leliegracht 44** - Amsterdam-C (slechts 3 min. van het oude adres)

Telefoon 020-236186 (b.g.g. 995444)

Een gebied dat botanisch, geologisch en ook archaeologisch bijzonder interessant is:

**The Burren, County Clare, Ierland**

Als u een boeiende vakantie wilt doorbrengen in Ierland, kom dan naar

**KEANE'S HOTEL, LISDOONVARNA**

Kamer met bad, halfpension, £ 55,— per week.